

Rybka, Eugeniusz

Tadeusz Przypkowski (1905-1977)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 23/3-4, 759-767

1978

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TADEUSZ PRZYPKOWSKI
(1905—1977)

17 grudnia 1977 r. zmarł w Jędrzejowie doc. dr hab. Tadeusz Przypkowski, historyk nauki i sztuki, gnomonik, bibliofil. Omówienie całokształtu bogatej i różnorodnej działalności zmarłego, który w każdym rodzaju swej pracy pozostawiał piętno niezwykle indywidualności, przekraczałoby możliwości i kompetencję autora niniejszego wspomnienia. Ograniczę się przeto w nim tylko do scharakteryzowania wkładu Tadeusza Przypkowskiego do historii nauki, przede wszystkim do historii astronomii i związanej z nią gnomoniki.

Tadeusz Przypkowski urodził się 12 lipca 1905 r. jako syn lekarza z Jędrzejowa, dra Feliksa Przypkowskiego. Miejscem urodzenia był jednak nie Jędrzejów, lecz położony niedaleko tego miasta folwark rodziny — Skrzydlówszczyzna. Ojciec Tadeusza był miłośnikiem astronomii i gnomonikiem, kolekcjonował przy tym zegary słoneczne i był bibliofilem. Zamiłowania te przeszły z ojca na syna, który je znacznie rozszerzył i pogłębił.

Do szkoły średniej uczęszczał Tadeusz Przypkowski w Krakowie, gdzie uzyskał świadectwo dojrzałości w 1923 r. Już jako uczeń gimnazjum zaczął publikować nie tylko artykuły popularne, lecz i przyczynki naukowe, dotyczące wykopalisk monet z XIII w., co sprawiło, że w 1922 r. został sekretarzem Towarzystwa Archeologiczno-Numizmatycznego w Krakowie. Po uzyskaniu matury rozpoczął studia uniwersyteckie na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, specjalizując się w historii sztuki. Jego nauczycielami akademickimi byli profesorowie: J. Pałaczkowski (historia sztuki) i W. Semkowicz (nauki pomocnicze historii). Doktorat filozofii uzyskał w 1929 r. w zakresie obu wspomnianych działów nauki na podstawie rozprawy, dotyczącej Jana Pfistera, rzeźbiarza z przełomu XVI i XVII w., twórcy licznych nagrobków i rzeźb — głównie w kościołach łwowskich. Rozprawa doktorska T. Przypkowskiego była wydrukowana w 1931 r. w „Biuletynie Polskiej Akademii Umiejętności” w Krakowie.

Po uzyskaniu doktoratu Tadeusz Przypkowski mógł poświęcać więcej czasu ulubionej przez siebie gnomonice, w szczególności rekonstrukcji dawnych historycznych zegarów słonecznych, jak również projektowaniu nowych. Jeszcze jako student UJ wykonał metodą Wojciecha Jastrzębowskiego zegar słoneczny w bryle otocząca granitowego (1924). Zegar ten jest przechowywany w lapidarium Muzeum im. Przypkowskich w Jędrzejowie. W 1929 r. T. Przypkowski dokonał rekonstrukcji zegara słonecznego z 1752 r., umieszczonego na murze południowym Kościoła Mariackiego w Krakowie. Temu całkowicie zniszczonemu zegarowi dał on zupełnie nowy wystrój, obliczając wszystkie linie geometryczne zegara wraz z hiperbolami analemmy.

Po 1929 r. T. Przypkowski odbył dodatkowe studia w Kolonii, Paryżu i Berlinie. Następnie w 1932 r. objął stanowisko referenta propagandy kulturalno-artystycznej Krakowa i kustosza Muzeum Techniczno-Przemysłowego w Krakowie. W 1933 r. jako stypendysta Funduszu Kultury Narodowej przebywał we Włoszech, Belgii i Holandii, zbierając materiały do opracowywanej przez siebie monografii o Bohdanie i Krzysztofie Lubienieckich, malarzach z przełomu XVII i XVIII w.

W 1935 r. prezydent Warszawy, Stefan Starzyński, zaprosił Tadeusza Przypkowskiego do Warszawy — do podjęcia prac nad rekonstrukcją zabytków stolicy. Biorąc udział we wzmiankowanych pracach T. Przypkowski był w latach 1936—1939 sekretarzem Komisji Opieki nad

Zabytkami Warszawy i na tym stanowisku współpracował z Janem Zachwatowiczem i Stanisławem Lorentzem przy odbudowie murów obronnych Warszawy i pałacu Blanka. Jednocześnie pisał monografię o Bohdanie i Krzysztofie Lubienieckich, która została opublikowana w 1939 r. w Pracach Komisji Historii Sztuki Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. T. Przyppkowski zamierzał przedłożyć tę monografię w Uniwersytecie Warszawskim jako rozprawę habilitacyjną, jednakże wybuch wojny we wrześniu 1939 r. pokrzyżował te plany.

Nie zaniedbywał T. Przyppkowski pracy nad budową zegarów słonecznych. Prócz wspomnianego wyżej zegara na murze kościoła Mariackiego w Krakowie wykonał on zegar słoneczny dla zamku w Dzikowie (1930), oraz zegary słoneczne, które znajdowały się na Wieży Grodzkiej Zamku Królewskiego w Warszawie (1937), na dziedzińcu Arsenalu w Warszawie (1938) i przy Murach Obronnych Warszawy (1939); był ponadto twórcą zegara słonecznego Maeterlincka w Nicei (1930).

Lata wojenne 1940—1945 spędził Tadeusz Przyppkowski w Jędrzejowie, porządkując i zabezpieczając zbiory gnomoniczne oraz opracowując je pod względem naukowym. Prowadził wówczas również katalogowanie zabytków Kieleccyzny.

Zbiory jędrzejowskie przetrwały szczęśliwie wojnę — bez strat; natomiast tuż po wojnie Tadeusz Przyppkowski, będąc komisarzem wystaw w Londynie i Paryżu w latach 1945—1946, zdołał nabyć za granicą wiele cennych zabytków naukowych do swych zbiorów w Jędrzejowie. Po powrocie do kraju wznowił działalność naukową — rozszerzając ją na historię astronomii, w szczególności na problemy związane z Kopernikiem. W związku z powrotem do Polski Fromborka i planowanymi na rok 1953 uroczystościami kopernikowskimi zaistniała konieczność zorganizowania we Fromborku popularnej ekspozycji poświęconej Kopernikowi. Tadeusz Przyppkowski w latach 1947—1948 wziął żywy udział w jej zorganizowaniu. Stała się ona załącznikiem późniejszego Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku. Z pracą tą wiązała się ściśle rekonstrukcja instrumentarium obserwacyjnego Mikołaja Kopernika (trikwetrum, sfera armilarna i kwadrant słoneczny), przeprowadzona w 1948 r. przez Feliksa i Tadeusza Przyppkowskich. Celem tej rekonstrukcji było wierne pod względem naukowym odtworzenie instrumentów, przy pomocy których Kopernik prowadził swe obserwacje. Przyppkowsy uczynili to na podstawie opisów instrumentów podanych przez Kopernika w *De revolutionibus*... Instrumenty powyższe wykonano w kilku egzemplarzach; znajdują się one obecnie w trzech muzeach w Polsce: w Muzeum im. Przyppkowskich w Jędrzejowie, Muzeum UJ w Krakowie i Muzeum Kopernika we Fromborku. Opis tej naukowej rekonstrukcji instrumentów obserwacyjnych Kopernika opublikował T. Przyppkowski w pracy *Ze studiów nad instrumentarium astromonicznym Mikołaja Kopernika* („Sprawozdania PAN” Kraków 1948).

Oczywiście, Tadeusz Przyppkowski kontynuował nieprzerwanie swe prace gnomoniczne, będące zresztą główną i najbardziej twórczą dziedziną jego działalności naukowej. W 1949 r. opublikował on w „Sprawozdaniach PAU” dwa artykuły, dotyczące gnomoniki, a mianowicie *Prekursory gnomografu Wojciecha Jastrzębowskiego i Komunikat o rękopisie gnomonicznym Mikołaja Wodki z Kwidzyna z r. 1476*. Nadal budował i rekonstruował zegary słoneczne. W 1948 r., zaprojektował i wykonał zegar słoneczny, znajdujący się na Muzeum Mikołaja Koper-

nika we Fromborku, a w 1950 r. zrekonstruował zegar słoneczny Jana Jędrzejewicza w Płońsku.

W tym samym czasie T. Przypkowski zaczął się interesować historią astronomii w Gdańsku, owocem zaś tych zainteresowań był opublikowany przez niego artykuł *Notatki astronomiczne Piotra Crügera, nauczyciela Jana Heweliusza, na egzemplarzu „De revolutionibus” Mikołaja Kopernika* („Sprawozdania PAU” 1949). W ogóle w okresie powyższym nasilała się działalność T. Przypkowskiego z zakresu historii astronomii. W latach 1950—1955 opublikował on następujące prace naukowe z tej dziedziny: 1. *Les instruments astronomiques de Nicolas Copernic* („L’Astronomie” Paryż 1951); 2. *Pierwsze poprawne widoki Jowisza i Saturna z r. 1664, ogłoszone przez Stanisława Lubienieckiego*, („Sprawozdania PAU” 1951); 3. *Trzy najstarsze zegary słoneczne w Polsce* („Sprawozdania PAU” 1951); 4. *Les instruments astronomiques de Nicolas Copernic et l’édition d’Amsterdam „De revolutionibus”* („Archives Internationales d’Histoire des Sciences” Paryż 1953); 5. *Z dziejów heliocentryzmu w Polsce* („Myśl Filozoficzna” Warszawa 1953); 6. *Problemy konserwacji przyrządów naukowych, używanych przez Mikołaja Kopernika, oraz innych zabytków astronomicznych w Polsce* („Ochrona Zabytków” Warszawa 1953); 7. *Postęp techniczny między przyrządami astronomicznymi Kopernika, Brahego i Heweliusza* („Postępy Astronomii” 1955).

Nie przerywał pracy nad budową zegarów słonecznych. Jego wielkim dziełem było zaprojektowanie w 1955 r. ośmiu zegarów słonecznych w otoczeniu Pałacu Kultury i Nauki w Warszawie według historycznych wzorów gnomonicznych.

Gdy przy Zakładzie Historii Nauki i Techniki PAN powołano w 1955 r. Zespół Historii Astronomii, Tadeusz Przypkowski stał się jego niezwykle aktywnym członkiem. Głównym zadaniem zespołu było opracowanie historii astronomii w Polsce od czasów najdawniejszych do czasów nam współczesnych. Drugie posiedzenie Zespołu Historii Astronomii odbyło się w gościnnym domu Tadeusza Przypkowskiego w Jędrzejowie w październiku 1955 r. Na zebraniu tym przyjęty został zasadniczy plan monografii, rozdzielono przy tym tematykę między poszczególnych autorów. Tadeusz Przypkowski podjął się opracowania historii astronomii w Polsce w okresie od połowy XVI do połowy XVIII stulecia.

Po 1955 r. Tadeusz Przypkowski rozszerzył swe zainteresowania naukowe na historię pomiarów magnetyzmu ziemskiego w Polsce. W 1956 r. opublikował on w „Acta Geophysica Polonica” artykuł *Zabytkowe kompasy magnetyczne na instrumentarium astronomicznym Marcina Bylicy z Olkusza z lat 1480—1487, poświęcając w tymże roku temu samemu tematowi notatkę w „Postęпах Astronomii” pt. Zabytki magnetologii polskiej XV w.* W 1958 r. ukazał się w „Przeglądzie Geofizycznym” artykuł T. Przypkowskiego *Deklinacja magnetyczna Warszawy z roku 1737 i problem wiarygodności przekazów deklinacji magnetycznej z zabytkowych zegarów słonecznych*. Największą wszakże pracą T. Przypkowskiego z historii magnetyzmu w Polsce była obszerna rozprawa *Naukowe pojęcie deklinacji magnetycznej w Polsce XVII wieku*, opublikowana w 1963 r. w „Studiach i Materiałach z Dziejów Nauki Polskiej”. Rozprawa ta stała się podstawą do habilitowania się Tadeusza Przypkowskiego w 1965 r. w Instytucie Kultury Materialnej PAN.

Po 1958 r. Tadeusz Przypkowski obok prac nad historią pomiarów magnetycznych w Polsce poświęcał wiele uwagi opracowywaniu różnych tematów z historii astronomii w Polsce w XVI, XVII i XVIII stuleciach. Wiązało się to ściśle z opracowywaną przez niego częścią monografii *Historia astronomii w Polsce*, do której zbierał właśnie materiały źródłowe. Badaniami swymi objął również zabytki z epoki Kopernika, w szczególności tablicę doświadczalną Mikołaja Kopernika w Olsztynie, o której opublikował dwie prace („Postępy Astronomii” 1959 r. i „Rocznik Olsztyński” 1959).

Zbierając materiały do historii astronomii w Polsce w XVII w., T. Przypkowski zajął się szczegółowo mało zbadaną sprawą pierwszych obserwacji astronomicznych przez lunetę w Polsce w Kaliszu w drugim dziesiątku lat XVII w. Wprawdzie zagadnieniem tym zajmował się już Ludwik Antoni Birkenmajer, jednak T. Przypkowski znacznie badania te rozszerzył. Od czasów L. A. Birkenmajera wiadano, że w Kaliszu były wykonywane obserwacje astronomiczne za pomocą lunety, przywiezionej tam przez jezuitę niderlandzkiego K. Malaperta, który wraz ze swymi dwoma polskimi pomocnikami rozpoczął w 1613 r. regularne obserwacje plam słonecznych. Analizując wykonaną w Kaliszu monturę lunety, T. Przypkowski wykazał, że monturę tę należy uważać za prototyp przyjętej później powszechnie montury paralaktycznej. Na ten temat opublikował on dwa krótkie artykuły, tj. *Genèse du montage parallactique de la lunette* (*Actes du IX Congrès International des Sciences*, Barcelona 1959) i po polsku *Geneza paralaktycznego montażu lunety* („Postępy Astronomii” 1959). Obszerniej potraktował ten problem w artykule *Astronomia w Kaliszu* (W: *Osiemnaście wieków Kalisza*, 1960).

W 1962 r. Tadeusz Przypkowski przekazał swe bogate zbiory gnomoniczne i inne naukowe obiekty Ministerstwu Kultury i Sztuki, które na ich bazie utworzyło w Jędrzejowie Muzeum im. Przypkowskich, powołując ofiarodawcę na pierwszego dyrektora tej instytucji. Oczywiście, muzeum nie mogło zmieścić się w małych mieszkalnych pokoikach domu Przypkowskich przy Rynku w Jędrzejowie. Na budowę odpowiedniego obiektu Tadeusz Przypkowski zdołał uzyskać potrzebne fundusze, dzięki czemu na dziedzińcu, obok jego domu, wzniesiono muzeum oryginalnie zaplanowane, stanowiące obecnie atrakcję dla zwiedzających nie tylko z kraju, lecz i z zagranicy. W budowę i zorganizowanie tego muzeum włożył T. Przypkowski resztę swych — wydawałoby się niespożytych — sił.

Mimo uciążliwej i czasochłonnej pracy organizacyjnej nie przerywał Tadeusz Przypkowski prac nad budową zegarów słonecznych. Tak więc w 1965 r. obliczył i wykreślił zegar słoneczny, uwzględniający poprawkę na równanie czasu, dla Centre d'Horlogerie Française w Besançon, a w 1967 r. obliczył i wykonał 7 zegarów słonecznych dla historycznego obserwatorium Greenwich w Londynie, będącego obecnie — po przeniesieniu naukowych agend do nowego pomieszczenia w Herstmonceux Castle na południu Anglii — muzeum astronomicznym. Oczywiście ozdobił również muzeum jędrzejowskie zegarem słonecznym, umieszczonym na południowej ścianie budynku muzealnego, specjalnie do tego celu wzniesionej (1970). W 1968 r. ukazał się w znanym brytyjskim wydawnictwie książkowym *Vistas in Astronomy*, publikowanym cyklicznie, artykuł przeglądowy T. Przypkowskiego pt. *The Art of Sundials in Poland from the 13-th to the 19-th Century*.

W 1970 r. T. Przypkowski nadał ostateczną postać swemu dziełu: w I tomie *Historii astronomii w Polsce*. Zostały tu zebrane liczne mało znane wiadomości z historii myśli astronomicznej w Polsce w epoce, w której, niestety, mogliśmy pochlubić się jednym tylko wybitnym astronomem, Janem Heweliuszem z Gdańska. Wydany przez Ossolineum w 1975 r. I tom *Historii astronomii w Polsce* zawiera następujące rozdziały, napisane przez T. Przypkowskiego: R. 9. „Astronomia i astrologia w Krakowie w drugiej połowie XVI w.”; R. 10. „Astronomia poza Krakowem w drugiej połowie XVI w.”; R. 11. „Udział polskich astronomów w reformie kalendarza oraz spór o kalendarz gregoriański”; R. 12. „Astronomia w Polsce w pierwszej połowie XVII w.”; R. 13. „Jan Heweliusz”; R. 14. „Astronomowie współcześni Heweliuszowi”; R. 15. „Czasy saskie”. Rozdziały obejmują łącznie 131 stron druku z licznymi mało znanymi ilustracjami, które w liczbie 54 T. Przypkowski dobrał dla całości tomu. Oczywiście, treść wymienionych rozdziałów opiera się w znacznej części na wynikach własnych archiwalnych i bibliograficznych poszukiwań autora.

Jako redaktor *Historii astronomii w Polsce* i przewodniczący Zespołu Historii Astronomii przeprowadzałem z Tadeuszem Przypkowskim liczne dyskusje. Podziwiałem zawsze jego fenomenalną pamięć, wielką erudycję w odniesieniu do opracowywanej epoki, choć w rozmowach wypadało mi niekiedy łagodzić zbyt indywidualne ujmowanie niektórych problemów. Czasami rozmowy obejmowały i inne dziedziny jego zainteresowań, jak historia sztuki, ekslibrisy, a nawet subtelności kulinarne, lecz w tych przypadkach bywałem jedynie słuchaczem.

Eugeniusz Rybka
(Kraków)

BIBLIOGRAFIA PRAC TADEUSZA PRZYPKOWSKIEGO Z ZAKRESU HISTORII NAUKI

1. Jean Pfister. „Bulletin Internationale de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres” 1931 nr 1 s. 38—39; to samo po polsku „Sprawozdania z czynności i posiedzeń PAU” 1931 nr 2 s. 5—6.
2. *Instrumentarium Mikołaja Kopernika, odtworzone w Polsce*. „Urania” 1948 s. 83—86.
3. *Ze studiów nad instrumentarium astronomicznym Mikołaja Kopernika*. „Sprawozdania z czynności i posiedzeń PAU” 1948 nr 6 s. 309—314.
4. *Pamiętki kopernikowskie*. „Kobieta” 1948 nr 48 s. 3—15.
5. *Pracownia astronomiczna*. „Odra” 1948 nr 36 s. 23—26.
6. *Prekursorzy gnomografu Wojciecha Jastrzębowskiego w wieku XVI—XVIII*. „Sprawozdania z czynności i posiedzeń PAU” 1949 nr 3 s. 129—132.
7. *Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku*. Przewodnik. Warszawa 1948.
8. *Rys historyczny gnomoniki — nauki o budowie zegarów słonecznych*. „Urania” 1948 s. 128—135.
9. *Komunikat o rękopisie gnomonicznym Mikołaja Wodki z Kwidzyna z r. 1476*. „Sprawozdania z czynności i posiedzeń PAU” 1949 nr 3 s. 132—133.
10. *Notatki astronomiczne Piotra Crügera, nauczyciela Jana Heweliusza, na egzemplarzu „De revolutionibus” Mikołaja Kopernika*. „Sprawozdania z czynności i posiedzeń PAU” 1949 nr 10 s. 607—609.

11. *Siedemnastowieczne pierwociny kinematografii i głośnika dźwiękowego*. „Sprawozdania z czynności i posiedzeń PAU” 1951 nr 3 s. 226.
12. *Les instruments astronomiques de Nicolas Copernic*. „L’Astronomie” 1951 nr 1 s. 33—36.
13. *Ancient astronomical instruments in Poland*. „Poland Foreign Trade” 1951 nr 8 s. 11—13.
14. *Rekonstrukcja instrumentarium Mikołaja Kopernika*. „Urania” 1951 nr 11—12 s. 261.
15. *Z dziejów rozpowszechniania światopoglądu heliocentrycznego w Polsce i w Rosji*. „Problemy” 1951 nr 5 s. 329—336.
16. *Pierwsze poprawne widoki Jowisza i Saturna z r. 1664, ogłoszone przez Stanisława Lubienieckiego*. „Sprawozdania z czynności i posiedzeń PAU” 1951 nr 6 s. 536—537.
17. *Trzy najstarsze zegary słoneczne w Polsce*. „Sprawozdania z czynności i posiedzeń PAU” 1951 nr 11 s. 535—536.
18. *Dzieje myśli kopernikowskiej*. „Przekrój” 1952 nr 398, 1953 nr 411.
19. *Les instruments astronomiques de Nicolas Copernic et l’édition d’Amsterdam (1617) „De revolutionibus”*. „Archives Internationales d’Histoire des Sciences” 1952 nr 23—24. s. 220—227; to samo W: *Actes du VI Congrès International Histoire des Sciences*. 1953 s. 537—543.
20. *Dzieje myśli kopernikowskiej*. Warszawa 1953 (recenzje: „Urania” 1955 nr 7 s. 218—220; „Przegląd Kulturalny” 1953 nr 4 s. 8).
21. *Mikołaj Kopernik*. Warszawa 1953 (album 45 ilustracji) — współautor.
22. *Z dziejów heliocentryzmu w Polsce*. „Myśl Filozoficzna” 1953 nr 1 s. 171—190.
23. *Instrukcje do przezroczy „Mikołaj Kopernik”*. Warszawa 1953.
24. *Problemy konserwacji przyrządów naukowych, używanych przez Mikołaja Kopernika oraz innych zabytków astronomicznych w Polsce*. „Ochrona Zabytków” 1953 nr 1 s. 30—39.
25. *W sprawie warszawskich „poprawek” do krakowskiej rekonstrukcji instrumentów Mikołaja Kopernika*. „Urania” 1954 nr 4 s. 128—129, nr 8 s. 256—257.
26. *Postęp techniczny między przyrządami astronomicznymi Kopernika, Brahego i Heweliusza*. „Postępy Astronomii” 1955 z. 1 s. 24—27.
27. *W sprawie przyrządu niwelacyjnego Mikołaja Kopernika*. „Urania” 1955 nr 7 s. 224—225.
28. *Oryginalny przyrząd chorobates, jakiego używał Kopernik, zachowany w Polsce*. „Urania” 1955 nr 5 s. 153—155.
29. *Największy gnomon świata*. „Problemy” 1955 s. 300—302.
30. *Parę szczegółów z obserwacji zaćmień słońca w Polsce*. „Urania” 1955 nr 11 s. 328—331.
31. *Zabytkowe kompasy magnetyczne na instrumentarium astronomicznym Marcina z Olkusza z lat 1480—1487*. „Acta Geophysica Polonica” 1956 nr 4 s. 245—261.
32. *Zabytki magnetologii polskiej XV wieku*. „Postępy Astronomii” 1956 nr 4 s. 198—199.
33. *Deklinacja magnetyczna Warszawy z roku 1787 i problem wiarygodności przekazów deklinacji magnetycznej z zabytkowych zegarów słonecznych*. „Przegląd Geograficzny” 1958 nr 1 s. 32—36.
34. *La gnomonique de Nicolas Copernic et de Georges Joachim Rheticus*. W: *Actes du VIII Congrès International d’Histoire des Sciences*. T. 1. Firenze-Paris 1958 T. 3. s. 400—430.
35. *Tablica doświadczalna Mikołaja Kopernika w Olsztynie w świetle najnowszych odkryć 1956—1957 roku*. „Postępy Astronomii” 1958 z. 3 s. 107—109.

36. Recenzja pracy M. Daumas: *Les instruments scientifiques aux XVII et XVIII siècles*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1958 nr 3 s. 457—460.
37. Współpracownik „Wszecchswiata” w Jędrzejowie przed pół wiekiem. „Wszecchswiat” 1958 nr 7—8 s. 177—183.
38. Recenzja pracy L. Zajdlera: *Dzieje zegara*. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1958 nr 1 s. 98.
39. *Zainteresowania matematyczno—astronomiczne Braci Polskich*. W: *Studia nad arianizmem*. Warszawa 1959 s. 370—404.
40. *On the magnetic declination obtained from observation by Martin Bylica of Olkusz around 1485*. „Acta Geophysica Polonica” 1959 nr 2 s. 176—181.
41. *Geneza paralaktycznego montażu lunety*. „Postępy Astronomii” 1959 s. 145—147.
42. *Astronomiczne zabytki Olsztyna*. „Rocznik Olsztyński” 1959 s. 144—167.
43. *Genèse du montage parallactique de la lunette*. W: *Actes du IX Congrès International d'Histoire des Sciences*. Barcelona 1959 s. 569.
44. Recenzja pracy E. Zinnera: *Deutsche und niederländische astronomische Instrumente XI—XVIII Jahrhunderts*. Monachium 1956. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1960 nr 3/4 s. 451—456.
45. *Astronomia w Kaliszu*. W: *Osiemnaście wieków Kalisza*. Poznań 1960 s. 157—206.
46. *Les plus grandes cadrans solaires modernes en Europe*. W: *Berichtsbuch des VI Internationalen Kongresses für Chronometrie in München*. Stuttgart 1961.
47. *Astronomiczna geneza aparatu projekcyjnego*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1961 nr 2 s. 225—255.
48. *Globus Bylicy i pierwsze nowoczesne mapy nieba*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1961 nr 4 s. 553—567.
49. *Premières cartes modernes du ciel*. „Archives Internationales d'Histoire des Sciences” 1961 nr 56/57 s. 305—312.
50. *Po drodze w Kosmos*. Warszawa 1961 (recenzja — „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1963 nr 2 s. 274—275).
51. *Organisation des travaux sur l'inventaire des appareils scientifiques d'intérêt historique en Pologne*. „Archives Internationales d'Histoire des Sciences” 1962 nr z. 58—59 s. 146.
52. *Posiedzenie Komisji Światowego Inwentarza Zabytkowych Przyrządów Naukowych w Paryżu*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1962 nr 1/2 s. 230—231.
53. *Les relations islamo- occidentales dans le domaine de l'observation astronomique instrumentale*. „Archives Internationales d'Histoire des Sciences” 1963 nr 64 s. 241.
54. *Naukowe pojęcie deklinacji magnetycznej w Polsce XVII wieku*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” 1963 ser. C z. 6 s. 113—161.
55. *Posiedzenie Międzynarodowej Komisji Inwentarza Zabytkowych Przyrządów Naukowych w Brukseli*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1963 nr 4 s. 621—622.
56. Recenzja pracy Sayili Aydina: *The Observatory in Islam and its Place in the General History of the Observatory*. Ankara 1960. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1963 nr 4 s. 574—580.
57. *Pierwsze międzynarodowe sympozjum naukowe Międzynarodowe Towarzystwo Miłośników Globusów im. Coronellogo w Wiedniu*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1963 nr 4 s. 622.
58. *Pierwowzór pierwszej drukowanej polskiej mapy nieba z 1585 r.* „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1964 nr 1 s. 11—13.

59. *Gnomonics of John Hevelius*. W: *Acta X-th International Congress History of Science* (Filadelfia — Ithaca). Paris 1964 s. 695—697.
60. *Les vicissitudes et problèmes de l'inventaire mondial des instruments scientifiques historiques*. W: *XI Congrès International d'Histoire des Sciences*. Varsovie 1965. Sommaires 1 s. 140—141.
61. Recenzja pracy Silvio Bedini: *Early American Scientific Instruments and their Makers*. Washington 1964. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1966 nr 3 s. 271—277.
62. *Zagadnienia astronomiczne w autografach Stanisława Pułtowskiego*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” 1967 ser. C z. 12 s. 45—70.
63. *Au Musée des Cadrans Solaires*. Paris 1968.
64. *The Art of Sundials in Poland from the 13-th to the 19-th Century*. W: *Vistas in Astronomy*. Oxford 1968.
65. *Johannes Hecker*. W: *Neue Deutsche Biographie*. T. 8 Berlin 1969 s. 182.
66. *The Pillarsundials XVI—XIX Century and pistilsundial of Baranowski in the Maritime Museum of Haifa*. Haifa 1972.
67. *Dzieje myśli kopernikowskiej*. Warszawa 1972.
68. *Zegary słoneczne francuskie XVII—XVIII wieku w Muzeum w Jędrzejowie*. W: *Katalog wystawy „Sztuka francuska XVII i XVIII wieku w zbiorach polskich”*. Poznań 1973.
69. *Historia astronomii w Polsce w latach 1550—1750*. W: *Historia astronomii w Polsce*. T. 1 Wrocław 1975 s. 185—315.

Bibliografię zestawil: Stanisław Brzozowski